

המורשת המפוקפקת של הצבר

יום העצמאות השישים של המדינה היהודית לא העניק לישראלים סיבה מיוחדת לגאווה. במוצאי אותו היום הוסר חלקית האיפול התקשורת מעל פרטי החקירה הפלילית המתנהלת נגד ראש הממשלה, אהוד אולמרט, בחשד לעבירות של הלבנת הון וקבלת שוחד. אולמרט עצמו הופיע במוצאי היום מול מצלמות הטלוויזיה והודיע כי יילחם על חפותו, אף שהביע נכונות להתפטר ממשרתו אם וכאשר יוגש נגדו כתב אישום. הייתה זו נקודת שיא – או שפל – חדשה במה שכבר כונה בפי היועץ המשפטי לממשלה "מגפת השחיתות". שורה ארוכה, ארוכה מדי, של בכירים, ובהם נשיא לשעבר, שרים, חברי כנסת ופקידים בשירות הציבורי הסתבכו בשנים האחרונות בפרשיות המדיפות ריח רע של קלקול מוסרי. כלי התקשורת מדווחים כמעט מדי יום על מעילות, על הטיות מכרזים, על מינויים בלתי כשרים ועל הטרדות מיניות בשירות הציבורי. אין פלא שמנתוני דו"ח מדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2008, שהתפרסם מטעם המכון הישראלי לדמוקרטיה, עולה כי תשעים אחוזים מן הציבור סבורים שהמדינה נגועה בשחיתות.

איש אינו מתקשה להצביע על הסיבות לתופעה. מרבית הפרשנים, בכלי התקשורת, בזירה הפוליטית וברחוב, מאתרים את מקורו של הנגע ב"קשרים בין הון לשלטון". ואכן, אין ספק שההתערות ההדדית הנמרצת של פוליטיקאים ושל אנשי עסקים – עד כמה שהיא טבעית ולעתים אף הכרחית – מניבה לא מעט פירות באושים. ועם זאת, ספק אם ההסברים המפנים אצבע מאשימה כלפי העילית הפוליטית והפיננסית של המדינה מציירים תמונה מלאה של

הבעיה. ככלות הכל, הריקבון שהתפשט בצמרת החברה הישראלית משקף נורמות פסולות הנהוגות בקרב שדרות רחבות בעם. בטור שפרסם בעיתון הארץ ב־12 ביוני השנה הדגיש הפסיכולוג יאיר כספי ש"אהוד אולמרט הוא הנציג האמיתי של כמה מן האמונות והערכים העיקריים שהלכו והשתרשו בינינו בעשורים האחרונים... ההתגלמות המושלמת של רוח הזמן והלא־מודע הקולקטיבי של הישראלים". כספי אינו חוסך את שבטו מן "העם של אולמרט", שהוא, לדבריו,

עם של מסתדרים, המעריצים את מי שמסתדר הכי טוב. זה שמצליח לקצר לעצמו את הדרך כשהוא חותך הכי הרבה פינות. זה שיודע להוציא מהמערכת הכי הרבה. ובעיקר, זה שאינו נתפס; ואם נתפס – יוצא זכאי... עם של אנשים, הרוצים לעשות את מה שהם רוצים. שמצאו לעצמם פילוסופיה חדשה, שאינה מרשה לאף אחד לשפוט אותם.

הדיוקן הקולקטיבי שמתווה כספי קולע למדי, ומתאר מציאות מוכרת היטב לכל מי שחי בישראל תקופה ממושכת. ואולם, נדמה שאין הוא מדייק בדבריו על אותה "פילוסופיה חדשה" שבגינה התירו כביכול הישראלים כל רסן. בגישה שהוא מוקיע אין בעצם כל חדש; לאמיתו של דבר, היא רווחה בחברה שנולדה כאן, על אדמת הארץ, מאז שזו הייתה בחיתוליה.

ואכן, אף שרבים היו רוצים להאמין אחרת, ההתנהגות הפרועה, המחוצפת, פורקת העול, שהפכה לחזון נפרץ כל כך במדינת היהודים, אינה סטייה בלתי צפויה מדרך המלך שסלל האתוס הציוני־חלוצי; במובנים מסוימים היא תולדה טבעית, כמעט בלתי נמנעת, של האתוס הזה. הבוסר שאכלו האבות נותן כעת את אותותיו בהיגיינת הפה הלקויה של הבנים. גם הציונים הנלהבים ביותר, המאמינים בכל לבם בצדקתו ובנחיצותו של הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל, חייבים להכיר בעובדה מטרידה זו ולהתמודד עם השלכותיה, אם ברצונם למצוא מזור לתחלואים המאיימים להמיט אסון על המדינה היקרה ללבם.

באורח פרדוקסלי לכאורה, חתירתה של התנועה הלאומית היהודית לכינון קהילייה מדינית ריבונית על אדמת המולדת לוותה ביחס מסויג כלפי הסדר המשפטי, הממלא ברגיל תפקיד מרכזי בחייה של כל קהילייה כזו. אף שכמה מן המנהיגים הבולטים של התנועה – אישים דוגמת הרצל, בן־גוריון,

---

ז'בוטינסקי ואחרים – זכו להשכלה משפטית, הציונות התאפיינה כמעט מראשיתה בנטייה לאי-לגאליזם. היישוב היהודי בפלסטינה לא סבל דווקא ממחסור בעורכי דין ובשופטים (הללו הגיעו לארץ במספרים גדולים יחסית משנות השלושים ואילך, בצל עליית הפאשיזם במרכז אירופה); מה שחסר לו, במידה מסוימת, היה הכבוד לחוק בתור שכזה.

עובדה זו אולי אינה מפתיעה כל כך, בהתחשב בנסיבות שבהן צמחה הלאומיות היהודית המודרנית ובאתגרים שעמם נאלצה להתמודד. ראוי לזכור שהשקפת העולם שאומצה בידי חוגים נרחבים בתנועה זו, ובייחוד בידי הזרם המרכזי של תנועת הפועלים, עמדה בסימן ההתנערות מן החוק בה"א הידיעה (בעיני היהודים, לפחות) – זה של ההלכה. בהשפעת החילוניות הרדיקלית של ההשכלה העברית מזה והאידיאולוגיה הסוציאליסטית מזה, נטשו רוב בני העלייה השנייה, שמקרבה יצאו מנהיגי היישוב בעשורים הבאים, את אורחות החיים המסורתיים של היהדות הגלותית ואת דרך המצוות, שבה הלכו אבותיהם וסבותיהם. התנתקותם מעולם התורה לא הייתה תמיד חדה ודרמטית; לעתים מזומנות היא התרחשה בהדרגה ולאורך פרק זמן ממושך. ואולם, כפי שמטעימה ההיסטוריונית אניטה שפירא בספרה 'יהודים חדשים. יהודים ישנים' (1997), התהליך הזה היה כמעט מחויב המציאות:

אווירה של ארץ ישראל לא סייע לשמירת מצוות. נהפוך הוא: היה משהו באקלים הציבורי, שראה בעין טובה שבירת מסורת והשתחררות ממנהגים ישנים. בית אבא היה רחוק והמעצורים החברתיים, שהיו מובנים בתוך המסגרת המוכרת, נעלמו לחלוטין בארץ החדשה. ההתרחקות משמירת מצוות אירעה כמעט בבלי דעת.

אם כמרד אידיאולוגי מכוון ומודע ואם כהתרחקות "בבלי דעת", זניחת ההלכה כמסגרת החוקתית המכוננת של הקיום היהודי פערה חלל נורמטיבי בחיים החדשים של מיישבי ארץ ישראל. הזרמים השונים של הציונות מילאו את החלל הזה בתחליפים מתחליפים שונים – מיתוסים לאומיים, אידיאולוגיות מעמדיות, ערכים אוניברסליים – אולם אף אחד מהם לא התעטף באצטלה יורידית. האבות המייסדים לא מיהרו להחליף את הלגאליזם שהשאירו מאחור בלגאליזם מסוג אחר, ובוודאי לא בכזה שמקורו זר. המשפט המנדטורי שהנהיגו הבריטים לא נתפס בעיני בני היישוב כסמכות שיש לכבדה; הם ראו בו, ובצדק,

---

מכשול בדרך למימוש שאיפותיהם הלאומיות. ואכן, עד הקמת המדינה, וביתר שאת לאחר פרסום הספר הלבן של 1939, המוסדות הלאומיים פעלו בשיטתיות, גם אם בצנעה, מחוץ לחוק וכנגד החוק, שזוהה עם שלטון זר ועוין. אם ציפה מאן דהוא שהקמת המדינה היהודית תבשר על פתיחת פרק חדש ביחסה של ההנהגה הציונית אל המשפט, נכונה לו אכזבה מרה. אף שקברניטי המדינה חרתו את אידיאל הממלכתיות על דגלם וביקשו להעניק לישראל חזות קונסטיטוציונית מתוקנת, הם לא מיהרו לזנוח את חשדנותם כלפי הסדר הגלגלי, על יומרותיו ודרישותיו. לדידם, הוא היה ונותר אילוץ פורמלי מאובן ומחניק שאינו תואם תמיד את תכתיבי המציאות החיה. ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון, לא היסס להשמיע דברים ברורים ובוטים בעניין בנאום שנשא במועצת המדינה הזמנית בספטמבר 1948:

השאלה היא זו: האם אנו נוצרנו בשביל הפרינציפ המשפטי – או הפרינציפ המשפטי נוצר בשבילנו?... כל יוריסט יודע שאפשר בנקל לארוג קורי עכביש יורידים, להוכיח הכל ולסתור הכל... כתלמיד משפטים אני יודע שאין כיריסט מומחה לעקם כל כתוב, ולהמציא סברות מפולפלות ופירושים מבבלים... דרושה הכרת המציאות וידיעת העובדות והללו צריכים לקבוע, ולא הפלפול היורדי.

השגותיו של בן-גוריון על התרבות המשפטית עמדו גם ביסוד התנגדותו לכינונה של חוקה. הוא סבר כי סדר קונסטיטוציוני קשיח יתר על המידה עלול להכביד על מאמצייה של ישראל בתחומים מכריעים – ביטחון, התיישבות, עלייה. "מדינתנו היא המדינה הדינמית ביותר בעולם", אמר, "מדינתנו נוצרת כל יום מחדש. בכל יום משתחררים יהודים נוספים בעלותם ארצה. בכל יום משתחררים שטחי אדמה משממה ומעזובה. דינמיזם זה אינו סובל מסגרת נוקשה וכבלים מלאכותיים". עמדתו של בן-גוריון, שהפכה לקו הרשמי של מפא"י, הכשילה בפועל את ההזדמנות הממשית ביותר להעניק חוקה לישראל. "המומנט הקונסטיטוציוני", אותה שעה גורלית שבה נדרשת מדינה שזה עתה קמה להכריע על דמותה העתידית, חלף לבלי שוב; מעתה ואילך, כל המאמצים לשינוי התשתית השלטונית והמשפטית של ישראל יהיו קשים בהרבה. בהעדר הערכה אמיתית לשלטון החוק, החזיק הממסד הפוליטי והביטחוני של המדינה הצעירה בגישה אינסטרומנטלית מעיקרה ביחס למשפט. בעיני קובעי המדיניות בשנות העיצוב של ישראל, החוק היה רק כלי לקידום מטרות לאומיות וחברתיות – וכאשר התגלעה סתירה בינו ובינן, היה עליו לכופ את

ראשו בפניהן. ביסוד הגישה הזאת, כותבת פנינה להב בספרה 'ישראל במשפט' (1999), "קיננה התפיסה, המשותפת לשמאל ולימין, כי מה שבאמת חשוב הוא 'מה שעושים היהודים'. המילים, הערכים, הנורמות המשפטיות, כל אלה היו עניינים ערטילאיים וחסרי עוגן, לוקסוס לעשירים, ובמקום להתייחס אליהם בכבוד ראש מוטב להשקיע את המאמץ במטרה האדירה של הבטחת קיומה של המדינה כישות ריבונית".

השקפה רווחת זו, שרוקנה את רעיון שלטון החוק מן התוכן המהותי שלו והכפיפה אותו בפועל לאינטרסים הדוחקים של האומה, הלמה את הנסיבות של ראשית ימי המדינה, ואפשר שגם כיום היא עודנה רלוונטית במידת מה. אולם הגריעה מסמכותו של המשפט, בתואנות מתואנות שונות, זימנה גם גילויים של הפקרות ציבורית ופרטית שביניהם ובין טובת המדינה לא היה דבר וחצי דבר. זיגפריד מוזס, משפטן יהודי-גרמני ומבקר המדינה הראשון, הבין אל נכון את הסכנות הטמונות באינסטרומנטליזציה הבוטה של החוק. "קיים אצלנו גורם המסכן במידה חמורה את טוהר המידות ואת השמירה עליו במספר לא־קטן של מקרים", הזהיר, "הרי היא ההשקפה המקובלת בכמה חוגים שפעולה האסורה בדרך כלל מותרת כאשר היא נעשית למען מטרה הנראית לעושיה כחשובה מבחינה לאומית או אידיאולוגית... הניסיון מלמדנו שלעיתים קרובות עובר האדם מעשיית מעשה אסור שלא מטעמים אנוכיים למעשים אסורים לתועלתו הפרטית". השנים שחלפו מאז נכתבו דברים אלו אישרו, למרבה הצער, את תקפותם: זרזיף השחיתות, שהורגש כבר בראשית שנות החמישים, הפך עם הזמן לקילוח עז, ויורשיו של מוזס במשרת מבקר המדינה מצאו עצמם לא אחת בתפקיד הנער המנסה לסתום באצבעו את הפרצה בסכר.

א פשר שהמורשת האנטי־לאגליסטית של הציונות החלוצית לא הייתה מחוללת נזק משמעותי כל כך – לא לאורך זמן, לפחות – לולא לוותה במאמץ חינוכי־תרבותי ליצור טיפוס לאומי שפריקת עול נמנית עם תכונותיו הבולטות. המאמץ הזה נחל הצלחה רבה, אולי רבה מדי.

היהודי החדש, ה"צבר", שהציונות ביקשה לברוא על אדמת המולדת, עוצב במכוון כאנטי־תזה לדמות הסטריאוטיפית של היהודי הגלותי – התלוש, הפאסיבי והצייתן. הצבר נתפס כצעיר שופע חיוניות טבעית, פרא אציל הניחן ברוח עצמאית ומרדנית. בהשראת האידיאל הזה הלכה והתגבשה בחוגי הנוער

האליטיסטיים של היישוב היהודי, ובעיקר בהכשרות של הפלמ"ח, בתנועות הנוער ובבתי הספר החקלאיים, מסורת של אומץ לב ושל נחישות, אך גם של פרחות ופריעת חוק: גניבת תרנגולות מלולים, פשיטות על מטעים ופרדסים, "סחיבת" ציוד ממשרדים ומבסיסי צבא, השחתת שלטי חוצות – לא זו בלבד שפעולות אלו לא גונו והוקעו, הן הפכו לחומרים המרכיבים מיתוסים, לפולקלור לאומי שנזכרים בו בנוסטלגיה. במחקר המקיף הצבר – דיוקן (1997) מסביר הסוציולוג עוז אלמוג:

כשם שהצברים ראו במעשי הקונדס ביטוי לפריבילגיה לגיטימית של אליטה, כך ראו זאת גם רוב המבוגרים נציגי הממסד וקובעי הנורמות המוסריות (מורים, מפקדים, מנהיגים פוליטיים). ה"סחיבות" וה"מתיחות" נחשבו בעיניהם (ולרוב גם בעיני נפגעייהן) מעשי משובה ראויים לסליחה, ולעתים אף מידה חביבה המבטאת את דמותו החמודה, השובבה והמזמזמת, המחוספסת והאנטי-ממסדית של בן הארץ – את חן הנעורים הצברי ואת רוח החברמניות הצוהלת של "עזוב שטויות".

המסגרות הארגוניות שבהן שגשה תת-תרבות צעירה זו, על חיבתה המופגנת לעבריינות קלה, לא היו שוליות; הן היו החממה שבה צמחה והתגבשה המנהיגות הישראלית של חמישים השנים הבאות. הנורמות שהונהגו בהן – אלו הראויות להערצה ואלו הגובלות בפשיעה של ממש – זלגו מאוחר יותר גם אל היחידות המובחרות של צה"ל, דוגמת יחידה 101 וחטיבת הצנחנים. הצבא הסדיר של המדינה היהודית הריבונית התקשה להיפטר מן הגיגונים הפרועים שרווחו בחוגים שעל יסודם נוצר; כמה ממפקדיו המוכשרים ביותר, ובהם ראש הממשלה לעתיד, אריאל שרון, דווקא מצאו אותם לעזר רב.

סיפור נקמת הדם שביצע מאיר הר ציון, הלוחם האגדי של יחידה 101 ומפקדה הראשון של סירת צנחנים, מדגים היטב יחס סלחני מצד הממסד לפריעת חוק בחסות המסגרת הצבאית. בדצמבר 1954 נרצחו אחותו של הר ציון, שושנה, וחברה, עודד וגמיסטר, בידי בדווים, בעת שטיילו במדבר יהודה. בתגובה יצא האח בלוויית שלושה רעים לנשק לאזור שבו נמצאו הגופות (שהיה באותה העת בשליטת ירדן) והרג חמישה מבני אותו שבט בדווי. משטרת ישראל עצרה את מאיר הר ציון ואת חבריו, אולם בהתערבותם של דוד בן-גוריון ושל הרמטכ"ל משה דיין שוחררו הארבעה מבלי שהועמדו לדין. הגיבור הנערץ, שכונה בפי משה דיין "החייל הטוב ביותר שקם לצה"ל", אמנם הושעה לחצי שנה משירות צבאי – מעין סטירה קלה על היד – אך

פעולת התגמול הפרטית שלו רק העצימה את ההילה שנקשרה לדמותו בעיני ישראלים רבים.

תווי ההיכר של דמות הצבר השתנו בחלוף השנים – השתקפות נאמנה של התמורות הערכיות, הפוליטיות, הכלכליות והתרבותיות שחלו בחברה הישראלית: ככל שחברה זו נהיתה אינדיבידואליסטית, ליברלית וחומרנית יותר, כך נעשה גם הוא – התגלמות הישראליות – אגוצנטרי, נהנתן וחדור שאפתנות. עלילות הגבורה וההקרבה העצמית פינו את מקומן בהדרגה לסיפורי הצלחה אישית בתחומי העסקים, הבידור והפוליטיקה. האליטה הישנה, המפא"ניקית, איבדה את הכוח לעצב את הזהות הישראלית בצלמה ובדמותה ולשלוט בה. באקלים של מתחים אידיאולוגיים ושסעים חברתיים, הפכה הזהות הזאת לשדה מערכה, שבו מתרחש מאבק כוחות עיקש בין קבוצות ומגזרים שונים: אשכנזים ומזרחים, חילונים ודתיים, ימנים ושמאלנים, יהודים וערבים.

ועם זאת, בעולם הדימויים הפופולארי עדיין נקשרה האישיות הישראלית ה"אותנטית", שהיטשטשה קמעא, בתכונות בסיסיות מסוימות, כמו חספוס, תעוזה (או עזות מצח) ואי-היכולת – או אי-הרצון – "לעבוד לפי הכללים". ההתרופפות ההדרגתית של אמון הציבור הישראלי במוסדות מדינתו הוסיפה לדמות זו ממד אנטי-ממסדי מובהק, שנעדר ממנה בשנות הארבעים והחמישים. אין זו יד המקרה שגיבורי התרבות הישראלית הפופולארית, משנות השבעים ואילך, הם טיפוסים המתנהלים כל העת על קו התפר בין החוקי לאי-חוקי – ולעתים מעבר לו. סרטי פולחן כמו חגיגה בסנוקר, צ'רלי וחצי, מציצים, גבעת חלפון אינה עונה ומחחת לאף הציגו בפני הקהל גלריה של נוכלים, עברייני צעצוע ובריונים, שזכו למעמד אייקוני ונתפסו בעיני צופים רבים, בעיקר הצעירים שבהם, כמושאים להזדהות ואולי אף לחיקוי. מן העבר השני, נציגי החוק – שופטים, עורכי דין ושוטרים – מתוארים בדרך כלל בסרטים הללו כבירוקרטים נרגנים, צבועים ולא-יוצלחים.

במשך תקופה ארוכה יחסית נהנתה ישראל מתדמית של חברה המטפחת אנשים חסרי מורא ונטולי עכבות. המחיר שנאלצה לשלם על כך – השחיקה האטית אך המתמדת של נורמות ציבוריות ואמות מידה מוסריות – נתפס כנסבל בהחלט בעיני רבים. בראשית שנות השבעים כתב העיתונאי עמוס אילון בחיבה גלויה על מיאונם של הישראלים לכבד שררה וחוקים. בדיוקן הקולקטיבי הישראליים: מייסדים ובונים, שפרסם ב-1971, ציין אילון את "יתרונות החיים בחברה הממשיכה לקיים רמה נמוכה להפליא של משמעת כפייתית, בלי להתפורר לכלל תוהו ובוהו גמור". לטענתו,

---

המסקנה איננה רק שהרשויות, תהיינה אשר תהיינה, מזניחות בצורה מחפירה את מילוי תפקידיהן; נוהלן של הרשויות מרמז לעתים על קיומו של מין הסכס-גנבים ג'נטלמני בין לבין הנשלטים, המאפשר מידה גבוהה יחסית, אך נסבלת, של אי-סדר והפרת המשמעת האזרחית לטובת גינוני אנוכיות, אקסצנטריות, הרגל ואנומליה של הפרט. יש איכות בארוקית בפולחן המסובך שבאמצעותו מושג הדבר, במשחקם של כופי החוק ושל מפיריו, של התובעים והנתבעים כאחד. למעשה, אף כי לא להלכה, ישראל היא חברה מתירנית. יש בה סגולה יוצאת מן הכלל של ליברטריאניות וגמישות. למרות הלחצים לתמורה, בשם הסדר והיעילות, התמידה סגולה זו משום שכנראה היא עולה בקנה אחד עם תכונה הטבועה עמוק באופי הלאומי.

אילון עזב בינתיים במורת רוח את הארץ, וה"סגולה" שהוא מדבר בשבחה כבר הספיקה להשחית כל חלקה טובה במדינה היהודית. השובבות הצברית איבדה מזמן את חן הנעורים; בעידן הנוכחי, היא משמשת אמתלה קלושה לזלזול תהומי בכללים, בתקנות ובחוקים, שלו שותפים ישראלים מכל השכבות – פוליטיקאים וגנרלים, אנשי עסקים ושרברים, מרצים באוניברסיטה ונהגי מוניות. רק באקלים כזה של הפקרות אישית וציבורית יכולה הייתה השרה רוחמה אברהם, הממונה על הקשר בין הממשלה לכנסת, להלין, בכינוס פעילי מפלגת השלטון, על ההמולה התקשורתית שהתעוררה בגין החקירה הפלילית המתנהלת נגד אהוד אולמרט. "מה קרה?" תמהה השרה. "נכון, זו לא החקירה הראשונה, וגם לא החקירה השנייה, וגם לא החקירה השלישית. וגם לא החקירה הרביעית, ואני לא יודעת אם זו תהיה האחרונה. אבל למה? למי זה מפריע בדיוק!?"

למרות המטען הבעייתי שהיא נושאת עמה עוד מימי ינקותה, ישראל אינה רפובליקת בנות או מדינה כושלת. היא הוכיחה את חוזקה כדמוקרטיה, למרות איומים ביטחוניים חריפים, משברים כלכליים וטלטלות פוליטיות. כלי התקשורת הפועלים בה מפגינים רוח לוחמנית, חושפים פרשיות שחיתות ומוקיעים נבחרים ציבור שסרחו. דעת הקהל עדיין דוחה גילויים קיצוניים של קלקול מידות בקרב מורמים מעם (אף שיש בדחייה הזאת יותר משמץ של צביעות). ואולי חשוב מכל: מערכת המשפט הישראלית, על שלוחותיה, אינה מהססת לפעול – גם אם בסרבול מתסכל להחריד – נגד עבריינים ומפרי חוק מכל הגדלים והסוגים.

אלא שהכיוון הכללי שאליו נושבת הרוח אינו מעודד. יותר ויותר ישראלים נתפסים לפאסיביות פוליטית, לאדישות אידיאולוגית וגרוע מכל – לקהות חושים מוסרית. האווירה העכורה מאפשרת לנורמות מפוקפקות להתפשט, כמעט ללא הפרעה, בכל שכבות החברה. העובדה כי מנהיגות המדינה, שאליה אמורים האזרחים לשאת את עיניהם, מסובכת עד צוואר בחקירות ובחשדות פליליים, אינה מותירה לכאורה מקום רב לאופטימיות.

נוכח המגמה המטרדית הזאת תולים רבים את תקוותם בבית המשפט כמעוז האחרון של שלטון החוק. ואמנם, מאז תחילת שנות השמונים הלכה הרשות השופטת והתעצמה, תוך שהיא מכרסמת בהתמדה בסמכותן של הרשויות השלטוניות האחרות. למרבה האירוניה, האקטיביזם השיפוטי הנמרץ, מבית מדרשו של אהרן ברק, לא חיזק כלל את מעמדו של המשפט בחברה הישראלית. בפועל, השפעתו ארוכת הטווח הייתה הפוכה: חתירתו של בג"ץ לגאליזציה מקיפה של החיים בישראל נתפסה בעיני קבוצות ומגזרים רחבים כניסיון מקומם מצד אליטה מסוימת – אשכנזית, ליברלית, חילונית – לשמר את ההגמוניה החברתית והרעיונית שלה באמצעים משפטיים, לאחר שנואשה מן האפשרות לעשות זאת בכלים דמוקרטיים. תגובת הנגד לא איחרה לבוא: לאחר תור זהב בן שני עשורים, שבו זכה לעדנה וליוקרה חסרות תקדים, שרוי היום בית המשפט העליון בהתגוששות קשה עם מוקדי כוח אחרים בזירה הציבורית, הטוענים כי "שלטון החוק" שאותו הוא מעלה על נס אינו אלא שלטון השופטים.

למרות פגמיה ומעידותיה, מערכת המשפט הישראלית ראויה לגיבוי נמרץ במאבקה בשחיתות. ואולם, אם אי־הלגאליזם טבוע עמוק במסד הערכי והתרבותי שעליו ניצבת מדינת היהודים, כי אז המאבק הזה מחייב הרבה יותר מהתגייסות משטרית ומשפטית; גם במערכה ציבורית רחבת היקף לטובת העניין (מן הסוג שניהל 'הוועד למען חוקה' בשנות השמונים והתשעים) לא יהיה די. כדי להתמודד עם הריקבון שפשה בכל הרבדים והענפים של המפעל הלאומי יש צורך במאמץ חינוכי אינטנסיבי בקנה מידה לאומי. כל המסגרות העוסקות בחינוך – המשפחה, בתי הספר, האוניברסיטאות, אפילו הצבא – צריכות להירתם למטלה זו ולהנחיל לדורות הבאים של הישראלים הצעירים תודעה אזרחית בריאה, שאינה מסתפקת ביראת החוק, אלא גם רוחשת לו כבוד אמיתי.

הדרך לשם מתחילה בחשבון נפש היסטורי נוקב. על הישראלים לבחון מחדש, בעיניים מפוכחות, מרכיבים מסוימים בזהותם ובמורשתם, ולתקן בהם

את הראוי לתיקון. אין משמעות הדבר התנערות מן הציונות, אלא הנעתה קדימה, מעבר לשלב האדולסצנטי שבו היא תקועה כבר יותר ממחצית המאה. הצבר המרדני, יפה הבלורית והתואר, סיים את תפקידו ההיסטורי זה מכבר; ישראל צריכה סוף-סוף להתבגר.

אסף שגיב

תמוז התשס"ח / יולי 2008